

Nincs viszont semmiféle rendszer az etnikai térképek egymásutánosságában: sem alfabetikus, sem földrajzi sorrendet nem lehet felfedezni. Emiatt megnehezedik a gyors eligazodás, pedig ezt a hibát könnyű lett volna elkerülni. Néhány helyen a jelmagyarazatnál a számértékek mellett nem tüntetik fel a mértékegységet (199. és 213. o.). Végül, az észak és dél szavak helyett hibásan a fent (102. o.), ill. lent (319. o.) kifejezéseket használják.

Összegzésül azt mondhatjuk, hogy Rónai Középeurópa-atlasza a magyar földrajztudomány kiemelkedő fontosságú műve. A kor, amelyben készítették, elkerülhetetlenül nyomta rá bélyegeit a teljes munkára. Az ideológiai sallangok kivételével azonban a gyűjtemény időtálló maradt, nélkülözhetetlen segédanyagot hagyva a kort tanulmányozók számára. Összeállításához igen nagy energiára és több évi munkára volt szükség. A munkacsoport tagjai tevékeny részt vállaltak a bécsi döntések határainak pontos kialakításában, mutatva ezzel azt, hogy de facto mégis lehetséges az igazságosabb

– ha nem is igazságos – határok kijelölése Közép-Európában.

Jegyzetek

1. A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről, 1920. január–május. I–IV. köt. Budapest, 1921.
2. Rónai András (szerk.): Közép-Európa atlasz. Bp., Szent István Társulat–Püski, 1993.
3. Galántai József: A trianoni békekötés. Bp., Gondolat, 1990. 93–97. p.
Uő. Trianon és a kisebbségvédelem. Bp., Maecenas, 1989. 115–117. p.
4. Rónai András: Térképezett történelem. Bp., Magvető, 1989. Második kiadás: Bp., Püski, 1993.
5. A továbbiakban a szövegben zárójelbe tett oldalszámok a Középeurópa-atlasz első kiadására utalnak.
6. Rónai: Térképezett... i. m. 194–195. p.
7. Radisics Elemér (szerk.): A Dunatáj. I–III. köt. Bp., Gerely R. Rt. kiadása, 1946.
8. Josef Breu: Atlas der Donauländer. Wien, Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, 1989.

Bencsik Péter

Franciaországi változások

ANDRÉ SELLIER – JEAN SELLIER: *Közép-Európa népeinek atlasza. (Atlas des peuples d'Europe Centrale.)* Cartographie Anne Le Fur. Paris, La Découverte, 1991.

Az utóbbi négy-öt évben a francia tudományos, politikai és közgondolkodásban egy új tendencia követhető figyelemmel a közép-kelet-európai országok helyzetmeghatározását, történelmét illetően. Míg tíz évvel ezelőtt a napilapokban, szaklapokban és történelmi munkákban egyöntetően a *pays de l'Est* („a keleti országok”) vagy a *pays communistes* („a kommunista országok”) kifejezéseket találjuk, napjainkban látványos terminológiai és ideológiai „neologizmusokat” fedezhetünk fel. Az új, 40 és 50 év közötti francia történész és tudós gárda

eltökélt szándéka Közép-Európa újfajta megvilágítása a francia társadalom előtt. Sajnálatos módon néhány hivatalos és félhivatalos francia-magyar (vagy, ha tetszik: magyar-francia) rendezvényen politikusaink illetve kutatóink éppen ennek az új francia – a változtatást szorgalmazó – történészgárdának hánytorgatták fel Clemenceau-ék trianoni „vétkét”. Pedig eltekintve a köznyelv (persze nemcsak a francia ilyen) pontatlanságaitól, figyelmetlenségeitől – ahol valóban előfordul a *pays de l'Est* kifejezés – a szaknyelv s a francia standard is fokozatosan finomítja az elnevezéseket. Új kifejezés például az *Europe Centrale et Orientale* (Közép- és Kelet-Európa), ahol kifejtik az és szócskával a különbségtételt, mégpedig: Közép-Európa Európa része, Kelet-Európa viszont egy

„másik blokk”. Elterjedőben van a *Pays de Visegrád* szóhasználat is. Figyelemre méltó, hogy a Közép-Európával foglalkozó intézmények nevét szintén megváltoztatták. Ezek közül legfontosabb a PECO-intézet (*Pays d'Europe Centrale et Orientale*), illetőleg a *Departement d'Études d'Europe Centrale* („Közép-Európa Kutató Intézet”).

Itt tanulságos azt is megjegyeznünk, hogy a balkáni országokat leválasztották Közép-Európa térségéről. Románia besorolása ma is izlés kérdése: egyes történészek Közép-Európához, mások a Balkánhoz sorolják, bár ismerve a hagyományosan jó francia-román viszonyt, inkább az első besorolást tekinthetjük meghatározónak.

Összefoglalásként tehát; világosan látszik, hogy André és Jean Sellier műve Franciaországban egy folyamat része, s nem pedig egyedi vagy éppen külön kiadvány.

A könyv értékelését talán érdemes a címnél kezdenünk. A francia nyelvben az *atlas* szó elsősorban szintén térképet jelent. Azonban, ha végiglapozzuk ezt a művet, felszínre bukkan egy második értelmezés is, mely szerint „Közép-Európa népeinek atlasza” nemcsak térképek sorozata, hanem egyfajta történelmi áttekintés is.

Az „áttekintés” szó kulcsfontosságúnak bizonyulhat abból a szempontból is, hogy a könyv elsősorban nem a tárgyalt területen élő olvasóközönséghez íródott, hanem a tájékozódni vágyó francia, illetőleg nyugat-európai érdeklődőknek. Gyorsan kiderül az is – a könyvbe pillantva –, hogy nem a térség kutatóinak nyújt újabb segítséget, hanem a széles olvasótábornak – esetleg iskolai oktatáshoz – ad támpontot.

Mi újat hoz a könyv? A könyv egyik újdonsága – a francia szellemi életben – az elnevezés: Közép-Európa: félúton az Atlanti-óceán s az Ural közt. Újdonsága másrészt abból fakad, hogy első kiadása 1991-ben jelent meg, s pótlásokat '92-ben és '93-ban is eszközöltek rajta, tehát a „napi” politika változásait is viszatükrözi. Húsz országot (– népet – említ kö-

zép-európaiként, így például nem a Szovjetuniót tárgyalja, hanem az észti, lett, litván, belorusz és ukrán népet külön-külön. Ez a felsorolás előre vetíti a mű legfőbb újdonságát: az új Közép-Európa szemléletet.

Míg általánosan a lengyel és a magyar határt tekintik Franciaországban Közép-Európa „végének”, addig Sellier-ék ide sorolják a balti államokat, Ukrajnát, Belorussziát, ex-Jugoszlávia részeit, sőt Finnországot és Görögországot is. Minden esetben leginkább a történelmi múltjukra hivatkozva. Ez utóbbi két ország esetében erre a későbbiekben külön is kitérnék.

A közép-európai országok besorolását illetően elsődleges szempontnak a történelmi múltat tekintik a szerzők, s azon belül is a mindenkori szomszéd nagy államhoz (nagyhatalomhoz) fűződő viszonyt. A második szempontként az egyes népek önálló etnikai és civilizációs fejlődése szolgál. Itt térnek ki Finnország illetve Görögország speciális esetére, mely a legmeghökkenőbbnek tűnhet szemünkben. Indoklásként – tudniillik Finnország és Görögország miért közép-európai ország? – a szerzők gondolatait idézném.

Finnország esetében a „miért nem skandináv?” kérdés vethető fel. A szerzőpáros válaszában méltatja ugyan a sokáig húzódnó Svédországtól való függést, de megemlíti, hogy Finnország is az I. világháborút követően vált függetlenné, ahogy a térség legtöbb nemzetállama is vagy ekkor vívta ki függetlenségét, vagy ekkor jött létre. Másodsorban a finn nép XX. századi történelmét a Szovjetunióval való viszony határozta meg (1939–40-es, 1941–44-es háborúk), habár sohasem tartozott a „szovjetblokkhoz”. Végül pedig a finn nyelv teljesen különbözik a skandináv nyelvektől, inkább az észttel s a magyarral van rokonságban.

Görögországnál megemlíti az 1952-től folyamatos NATO, 1981-től Közös Piaci tagságot, mégis határesetként kezelik. A kelethez fűződő történelmi kapcsolatot tekintik mérvadónak, a Török birodalomtól függő történelmi ese-

ményláncot (1820-as függetlenségi háború, 1920–22-es háború, Ciprus kérdése).

Itt vetődik fel a kérdés, hogy Törökországot miért nem tekinti az *Atlas Közép-Európa* részének, annál is inkább, hisz a térségről nem választotta le a Balkánt sem, tárgyalja ex-Jugoszlávia, Bulgária, Albánia történelmét is, melyek szintén szoros viszonyban álltak a Török birodalommal, illetve Törökországgal. Tehát nem teljesen tisztázott, hogy Törökországról Közép-Európa részeként, vagy csak a közép-európai történelmet erőteljesen befolyásoló tényezőről lehetne~kellene beszélni?

A tartalomjegyzék segítségével világosan látni lehet, az olvasó mire számíthat, az *Atlást* kézbe véve. Bevezetés gyanánt a „Kelet-Európa, egy zárt tér” című fejezetet találjuk, mely leginkább a térség behatárolásának indoklását adja. Ezt a gondolatot megerősítendő következik a 2. és 3. fejezet, az „Ezer év történelem” és a „Nyelvek és vallások” című. A 4. fejezettel veszi kezdetét tulajdonképpen az *Atlas* tárgyalása, mely a „20 nemzet” címet kapta, s értelemszerűen 20 alfejezetre bomlik:

- Finnek • Csehek és Szlovákok • Észtek
- Magyarok • Lettek • Románok • Litvánok
- Jugoszlávia népei • Beloruszok
- Bolgárok • Ukránok • Albánok • Lengyelek • Görögök.

A nemzetek~népek tárgyalását tehát földrajzi mutató figyelembevételével végzi; északi irányból dél felé haladva. A mű végén bibliográfiát és névmutatót találunk.

Az egyes népek elemzésének szempontjai a következők:

- Miben különböznek szomszédaiktól?;
- Milyen a nemzet emlékezete?;
- Nemzeti büszkeség;
- Jövőkép.

E szempontok alapján tárgyalt minden egyes nemzet történetéhez részletes térképek párosulnak. Az ellentéteket vagy ellentétes nézeteket különböző színnel, a kronológiát (tehát például egy-egy szövetséghez csatlakozó

országok sorrendjét) különböző tónusokkal ábrázolják. Minden egyes népről~országról részletes statisztikai táblázatot készítettek a szerzők (terület, lakosság, népsűrűség, főváros, nemzetiségek aránya, nyelvmegosztás, felekezeti megosztás), illetve nagyon hasznos az ún. „kitekintés” rovat, mely külső koncentrációként kultúrtörténeti ismereteket foglal magába. Általában más atlaszokban eddig nem tapasztalt újítás a nemzetzászlók szimbolikájának magyarázata.

A mű nyelvezte könnyen érthető, „emészthető”, mely még inkább az iskolai használat elősegítésére szolgálhat. A nyelvezetről még a kritikus szemmel olvasó közép-európai vizsgálódó is megállapíthatja, hogy a helynevek, illetve fogalmak használata konzekvens, az adott nyelven illetőleg „franciásított” változatban is megtalálhatóak.

A következőkben egy rövid összehasonlítást szeretnék tenni a „Sellier-Atlas”, illetve az „SH Atlasz – Világtörténelem” és „Rónai: Középeurópa-atlasza” között. Az első különbség természetesen Közép-Európa fogalmának meghatározásából adódik. Az SH Atlasz világtörténelmi keretekbe ágyazva tárgyalja Közép-Európa történelmét is. Abban megegyezik a Sellier-féle művel, hogy nagyhatalmi érdekekhez kapcsolva tárgyalja a kis nemzetállamok történetét, s konzekvensebbnek tűnik azzal, hogy bevonja a térség államainak sorába Törökországot is. Ügyis, mint a balkáni háborúkban, illetve az I. világháborúban vérző közép-európai (esetleg balkáni?) államot.

Rónai András térképkészítéséhez más esemény adott apropót. A II. világháborút lezáró béketárgyalásokhoz kértek tőle atlaszt az érintett területekről. Legfőbb vezérelve a nemzeti többség~kisebbség motívum volt, mely alapján határozott vonalakat húzott meg, legfőképpen a magyarság kérdésében. Közép-Európa határainak megrajzolásakor sem habozott a körülhatárolt terület origójának Budapestet megtenni. Az ő elképzelésébe is belefért Törökország, vélhetően az előzőekben említett okok mellett az etnikai viszonyok is a török nemzet „közép-európaisága” mellett döntöttek. Rónai Közép-

Európájának Olaszország is tagja. Ez esetben pedig talán a „dunai hagyomány” döntött az idesorolás mellett.

A Sellier-mű előnye a másik két atlaszsal szemben, egyértelműen komplexségéből adódik. Míg az SH Atlasz címszószerűen, dátumokhoz és fogalmakhoz kötöten ábrázol (hasonlóan kitűnő térképekkel), Rónai a magyar érdekeket figyelve, de elsősorban nem történelmi térképeket hozva (tisza nemzetiségű területek, kisebbségek, vallásfelekezetek, domborzat, éghajlat,

népsűrűség, mezőgazdasági, ipari kincsek, lakosság foglalkozás szerinti megoszlása, vasúthálózat stb.) ábrázol, addig a „Közép-Európa népeinek atlasza” objektivitásra tör, s mind világpolitikai, mind területpolitikai szempontból kifogástalanul követi (rendkívül pontos térképekkel) az ide sorolt országok, nemzetek történelmét, jelenét.

Pádár Zsolt

Közép-Európa — Amerikából nézve

PAUL ROBERT MAGOCSI:

Kelet-Közép-Európa történelmi atlasza.
(*Historical atlas of east central Europe.*)

Cartographic desing by Geoffrey J. Matthews.
Toronto. University of Toronto Press.
1993.

Kelet-Közép-Európa történelmi atlasza a Kelet-Közép-Európa története című sorozat 9. köteteként látott napvilágot.

A könyv által bemutatott régió elnevezése némi magyarázatra szorul, ugyanis nem egyértelmű, hogy mit takar a *Kelet-Közép-Európa* fogalom, másrészt a bemutatott területre más elnevezések is használatosak (*Közép-Európa*, *Közép-Kelet-Európa*, *Köztes-Európa* stb.). Legegyszerűbb a kérdést pusztán földrajzi szempontból megközelíteni, mint ahogyan azt Rónai András teszi (*Közép-Európa atlasz*. Szerk.: Rónai András. Bp., Szent István Társulat–Püski Kiadó, 1993.): „a Kárpát-medence és környéke nemcsak mértani középhegyet foglal el Belső-Európa kontinensén, hanem (...) klímazónák, növényzeti övek elhelyezkedése, valamint a vízhálózat és a természetes közlekedési irányok kialakulása tekintetében is egyrészt ütközőpont, találkozóhely, másrészt az európai tájtipusokat leginkább harmonizáló tájegvüttes” —, de ennek az elhelyezkedésnek

vannak politikai kihatásai is: „a Fekete-tenger és a Balti-tenger között húzott vonaltól nyugatra elhelyezkedő terület történelmi fejlődésében elkülönült az ázsiaiaink számító orosz peremvidékektől ... A betelepültség, a népsűrűség, a városok és falvak megoszlásában, fajták, nyelvek, vallások elterjedésében ... átmenetet, keveredést, egymásra hatást mutat ez a terület a nyugat- és kelet-, észak-, és dél-európai részek között”. (14. o.) A továbbiakban mindig ugyanazt az alaptérképet használja, így viszont egyes történelmileg kétséget kizáróan a térségbe tartozónak tekinthető államok bizonyos részei lemaradnak a térképről (pl. Lengyelország).

A fogalmaknak politikai, történelmi szempontból több értelmezése létezik. A Magocsi által ábrázolt területnek leginkább az ún. „szürke sáv” felel meg, amely a német és az orosz birodalom közötti területet öleli fel, viszont Magocsi nem említi a finneket és a balti államokat. A régióvitában máig nincs kialakult, egységes álláspont. A sorozat két angolszász szerzőjének sem sikerült konszenzusra jutnia ez ügyben, annak ellenére, hogy a szerkesztő az előszóban annak a reményének adott hangot, hogy a sorozat kötetei között sikerül elérni egyfajta egységességet. A „Kelet-Közép-Európa a két világháború között” című kötet szerzője, Joseph Rotschild, ellentétben Magocsiival, úgy